

A group of people, including men and women in formal attire, are standing in a line and clapping. They are in a room with large windows and curtains. The text is overlaid on the image.

RAAD VOOR DIERENAANGELEGENHEDEN

IN MEMORIAM FRAUKE OHL

‘GEZAGHEBBEND, VERBINDEND,
MET RUIMTE VOOR RATIO EN EMOTIE’

Woord Vooraf

Op 28 januari 2016 overleed na een korte ziekteperiode Frauke Ohl, hoogleraar aan de faculteit Diergeneeskunde van de Universiteit Utrecht en voorzitter van de Raad voor Dierenaangelegenheden. Haar overlijden kwam als een klap voor beide instellingen en voor haar vele collega's en relaties.

Ter nagedachtenis aan Frauke werd op 5 februari 2016 een herdenkingsbijeenkomst georganiseerd in het Utrechtse Austerlitz. Deze bijeenkomst werd door een groot aantal mensen bezocht en vormde met sprekers uit alle onderdelen van Fraukes levenssfeer een spiegel van de enorme warmte en waardering die zij in haar leven had opgeroepen.

Deze gezamenlijke uitgave van de Raad voor Dierenaangelegenheden en de faculteit Diergeneeskunde bevat naast een journalistiek verslag van de herdenking een integrale weergave van de toespraken. Opdat we Frauke nooit vergeten.



*Marc Schakenraad, secretaris Raad voor
Dierenaangelegenheden*

A handwritten signature in black ink, appearing to read 'Marc Schakenraad', written in a cursive style.

*Wouter Dhert, decaan Faculteit
Diergeneeskunde*

A handwritten signature in black ink, appearing to read 'Wouter Dhert', written in a cursive style with a long horizontal stroke at the end.

RAAD VOOR DIERENAANGELEGENHEDEN

IN MEMORIAM FRAUKE OHL
'GEZAGHEBBEND, VERBINDEND, MET
RUIJITE VOOR RATIO EN EMOTIE'



Universiteit Utrecht



RAAD VOOR DIERENAANGELEGENHEDEN

In Memoriam Frauke Ohl

‘Gezaghebbend, verbindend, met ruimte voor ratio en emotie’

‘Intellectueel gezaghebbend, was ze met een verbindende stijl altijd op zoek naar common ground, op een terrein waar het in het debat vaak knettert. En dat deed ze met plezier, charme en gevoel voor humor’. Het is vrijdag 5 februari 2016 als deze typering klinkt op de herdenkingsbijeenkomst voor Frauke Ohl, hoogleraar aan de faculteit Diergeneeskunde van de Universiteit Utrecht en voorzitter van de Raad voor Dierenaangelegenheden. Een week eerder, op 28 januari, is zij overleden. Ruim honderdvijftig mensen uit haar professionele omgeving horen, dicht op elkaar zittend en gedeeltelijk staand in de toegangshal voor de zaal van het Beauforthuis in Austerlitz, meer dan eens woorden van gelijke strekking.

In haar werk gaf ze ruimte aan feiten, beelden en emoties, herinnert Henri Kool zich ook, de hiervoor aangehaalde spreker die als directeur op het ministerie van Economische Zaken Frauke Ohl in verschillende hoedanigheden kent. Dat ze die ruimte zocht was ook goed, vindt hij, want al die factoren spelen een rol op het terrein dat haar wetenschappelijke thuishaven is geworden, dierenwelzijn. Maar dat wil niet zeggen dat het makkelijk was, want het maatschappelijk debat over dit onderwerp kan hoog oplopen. En ook daar klinkt een bewondering door die vandaag in tal van vormen terugkeert.

Frauke - eigenlijk noemt iedereen de overledene vanmiddag bij haar voornaam, precies zoals dat tijdens haar leven ging - Frauke was gefascineerd door de relatie

Frauke Ohl werd in 1966 geboren in Duitsland. Ze studeerde biologie in Kiel en schreef haar proefschrift aan het Deutsches Primatenzentrum in Göttingen. In 2004 werd ze hoogleraar Dierenwelzijn en Proefdierkunde aan de faculteit Diergeneeskunde van de Universiteit Utrecht, en twee jaar later hoofd van het departement Dier in Wetenschap en Maatschappij aldaar. In 2008 werd ze lid van de Raad voor Dierenaangelegenheden, waarvan ze in 2012 voorzitter werd.

Ohl was bij haar overlijden lid en plaatsvervangend voorzitter van het Nationaal Comité Advies Dierproevenbeleid en voorzitter van de wetenschappelijke adviescommissie voor het Convenant onbedweld ritueel slachten.

Frauke Ohl overleed op 28 januari 2016.

tussen emoties en gedrag, zal collega-hoogleraar Ludo Hellebrekers aan het einde van de bijeenkomst zeggen. In alle facetten van die relatie, ‘bij allerlei speciës, tussen allerlei mensen’. Wij zelf, de mensen in haar omgeving, zouden in de laatste week dankbaar studiemateriaal voor haar zijn geweest, laat hij erop volgen.



Michael Ohl met gezin

‘Haar ziekte, maar vooral de manier waarop ze daar zelf mee omging, heeft bij velen van ons die zeer na tot haar stonden, een tsunami van emoties en bijbehorend gedrag losgemaakt’.

Zelf achter het stuur blijven

Op 19 oktober vorig jaar stuurde Frauke een email aan collega’s en relaties: ‘Er is bij mij kanker gediagnosticeerd; een vrij agressieve vorm en al vrij ver verspreid door mijn lichaam’. De schok was groot, maar Frauke

ging ermee om zoals bij haar karakter paste. ‘Hoe kort ik haar ook kende, in de periode na dat bericht hebben we regelmatig contact gehad en onderging ze met veel moed de zware behandelingen die nodig bleken,’ zegt Wouter Dhert, decaan van de faculteit Diergeneeskunde. Tot twee weken voor haar overlijden hield Frauke zich aan haar eigen aankondiging: ‘Ik wil natuurlijk wel graag zo lang mogelijk blijven doen wat voor mij altijd belangrijk was en wat voor mij ook uitmaakt.’ En dan mailt ze aan Dhert dat het nu echt wat minder moet,

maar ze zal het laten weten als er weer getelefoneerd kan worden. Precies zoals ze vandaag zo vaak zal worden beschreven. ‘Altijd hulpvaardig tegenover anderen, nooit aandacht vragend voor zichzelf.’ Maar ook altijd alert om zelf achter het stuur te blijven waar het om haar eigen leven ging, en nu dus om haar dood. In de weken voor haar overlijden maakte ze duidelijk ‘hoe ze zaken geregeld wilde zien rondom haar sterven, rondom de dag van vandaag en de periode die daar voor ons nog na gaat komen.’ Fraukes oudere broer Michael, die zijn zuster nog bezocht toen ze voor een kort verblijf in het ziekenhuis was opgenomen, vertelt in een warme, persoonlijke toespraak dat hem dit toen de goede plaats leek te zijn ‘omdat ze zich dan niet, zoals tussen haar eigen vier muren, voor mijn welbevinden verantwoordelijk zou voelen.’

Er wordt met herkenning gereageerd in de vol bezette zaal van het Beauforthuis, waarvan de Gotische ramen herinneren aan een vorig bestaan als kerk terwijl het interieur de huidige functie als theaterzaal in de natuur verraadt. De inrichting is sober, met veel hout en stoelen met rieten bekleding. Door de ramen valt het daglicht ruim naar binnen, en het beeld van een bosrijke omgeving waar straks, als de lente op streek komt, het geruis van de bomen weer te horen zal zijn – Fraukes lievelingsgeluid zoals we van haar collega Saskia Arndt zullen vernemen.

Visie en wijsheid

Een sterke vrouw, zo wordt Frauke Ohl genoemd. ‘Een sterk en menigmaal hard lijkend mens,’ beschrijft Michael haar bijvoorbeeld, om er meteen op te laten volgen: ‘in het bijzonder hard voor zichzelf, wat in haar omgang met haar eigen lichaam en met ziektes en aandoeningen duidelijk naar voren kwam.’ Michael: ‘Als ze

me nu hoorde praten, zou ze zeker hopen dat ik niet te sentimenteel zou worden.’

Fraukes kracht kwam ook tot uiting in haar leiderschap. ‘Nooit boos, wel duidelijk, kritisch doorvragend, soms streng,’ beschrijft Henri Kool bijvoorbeeld. Medewerker Pim Rooijmans van het departement Dier in Wetenschap en Maatschappij ziet Fraukes leiderschap ten opzichte van haar collega’s: ‘Ons boegbeeld, de kapitein van het schip, onze baas en voor velen een baken.’ En Saskia Arndt roemt haar managementcapaciteiten: ‘We zijn er trots op, het departement te zijn dat jij hebt gevormd,’ zegt ze. ‘Je hebt je team met visie en wijsheid samengesteld,’ en ook hier komt Fraukes aandacht voor het emotionele voorbij: ‘Je selecteerde niet alleen op kennis, maar ook op sociale en emotionele vaardigheid.’ Haar sociale belangstelling had Michael Ohl eerder al genoemd, toen hij de bijzondere verhouding beschreef tussen een broer en zus die zich allebei professioneel in de dierwetenschappen ontwikkelden, waarbij hij de studieuze lezer was en Frauke degene met de superieure sociale competenties en handigheid.

De kracht om consensus te maken

Een andere positie waarin haar leiderschap goed tot zijn recht kwam was Fraukes voorzitterschap van de Raad voor Dierenaangelegenheden (RDA). Ze was al enkele jaren lid toen ze in die positie werd benoemd met grote steun van binnen en buiten de raad, aldus Hellebrekers. Het voorzitterschap lag haar bijzonder goed, zegt hij. ‘Het lukte haar om mensen en standpunten te verbinden.’ Dat is een bijzondere prestatie op een gebied waar de meningen vaak zo ver uiteen kunnen liggen, maar het is nog meer bijzonder als je in aanmerking neemt dat het Frauke zelf meestal niet ontbrak aan een duidelijke en goed gefundeerde mening. In een overleg

begon ze meestal wat terughoudend, achteroverleunend, beschrijft Hellebrekers, bijna alsof ze zich verstopte. 'Maar op zeker punt mengde ze zich met een vraag of commentaar in de discussie en dan zag je hoe daarna de aandacht zich langzaam naar haar verschoof totdat ten slotte alle ogen verwachtingsvol op haar waren gericht.' Bij andere gelegenheden kon Frauke op strategische

momenten de discussie interrumpen met de woorden 'Punt Uit'. Ze meende dan dat verder praten geen nieuwe resultaten zou opleveren. Voorzitter Herman Koëter van het Nationaal adviescomité voor dierproevenbeleid spreekt van realiteitszin. Ze was een echte leider, zegt hij: 'Ze zocht niet naar consensus, nee, ze had de kracht om die te maken.'



Transparantie en consistentie

Een gezag als dat van Frauke Ohl ontwikkelt zich niet alleen op basis van sociale vaardigheden en leiderschapskwaliteiten, zoveel wordt vanmiddag ook duidelijk, net zoals het feit dat Frauke daar ook geen genoegen mee zou hebben genomen. Zij wordt ‘intellectueel gezaghebbend’ genoemd, ‘inspirerend op de inhoud’ en ‘met een indrukwekkende staat van dienst’. En ze versterkte, zo onderstreept Ludo Hellebrekers, de inhoudelijke discussies in de Raad voor Dierenaangelegenheden. Het is ook in die raad dat ze een *next level* tot stand heeft gebracht in de manier waarop maatschappelijke vragen rond diergezondheid en dierenwelzijn worden aangepakt. Van haar komt het uitgangspunt dat voor het eerst helder onder woorden is gebracht in de zienswijze ‘Zorgplicht natuurlijk gewogen’ van de raad: dieren zijn wezens met gevoel, en mensen hebben de morele verantwoordelijkheid om hun welbevinden in aanmerking te nemen bij hun handelen, los van diersoort of omstandigheden. Dat is één. En twee, aldus haar voormalige collega en mederaadslid: ‘Ze wilde transparantie en consistentie in de adviezen van de dierenraad. Om die te bereiken werd onder haar leiding een afwegingskader ontwikkeld.’ Dat kader speelde vervolgens tot op de dag van vandaag een centrale rol in latere adviezen van de raad, waarmee het een symbool werd van de door Frauke Ohl nagestreefde consistentie.

Actief maar net niet activistisch

En dan is weer het opvallende, dat dezelfde vrouw die zo’n sterke betrokkenheid toonde – ‘actief maar net niet activistisch’, werd ze genoemd – en zulke duidelijke opinies, er met overtuiging op toezag dat de raad zich niet zou begeven het bepalen van standpunten en het nemen van beleidsbeslissingen. Verbinden, dat kon Frauke goed, zeggen veel sprekers. Ze wist partijen aan

beide zijden van het spectrum met elkaar te verbinden om te komen tot adviezen die meer routebeschrijving dan standpunt waren. De uiteindelijke keuze van een aanpak of oplossing, daar moest het beleid over gaan, zo vatte Henri Kool samen.

En dan is er nog haar charme. Charme en gevoel voor humor – ze worden door verschillende sprekers genoemd en je ziet dan aan de gezichtsuitdrukkingen de herkenning door de zaal gaan. Herman Koëter herinnert zich dat hij in de contacten met Frauke al snel het gevoel had dat hij een speciale vriend was. ‘Later kreeg ik in de gaten dat bijna iedereen dat gevoel had,’ laat hij erop volgen. Collega Pim Rooijmans zegt dat hij ‘en waarschijnlijk velen onder ons’ stiekem ook een beetje verliefd was op Frauke, ‘een sterke warme vrouw vol met idealen. Het was een tof wijf.’

Dichtbij

Zo zindert op deze bijeenkomst de kracht nog na van Fraukes *great connectorship*, in de woorden van Ludo Hellebrekers. Tussen de sprekers door klinkt muziek uit de jaren zeventig en tachtig, die je zonder veel moeite kan associëren met Fraukes onafhankelijke karakter en licht alternatieve inslag. Haar promotie heeft destijds wat langer geduurd omdat ze een paar maanden rust moest nemen na een ongeluk met de motor, vertelde broer Michael. Ook dat past in het beeld. Op het bescheiden podium van het theaterzaaltje, naast de piano en een houten spreekgestoelte, staat een portret van de overledene. Frauke is nog heel dichtbij. Het voelt aan, zegt Ludo Hellebrekers, ‘alsof ze ieder ogenblik binnen kan komen lopen.’ Op de voorste rij zit ook haar levenspartner Achim, door verschillende sprekers met warmte vermeld. Saskia Arndt noemt hem ‘de lieve, grote, sterke man tegen wie ze aan kon leunen,’ en na alles wat er gezegd is klinkt het toch bijna als een onthulling dat Frauke zo



iemand ook nodig had. Arndt noemt ook de betrokkenheid van Frauke bij het wedervaren van haar ouders. ‘Ze hebben ons laten worden wie we zijn en waren,’ heeft broer Michael eerder over hen gezegd, ‘en in de laatste weken hebben ze bijna het bovenmenselijke gedaan om hun dochter te begeleiden en te steunen.’ Het kan bijna niet anders dan dat zij en Achim troost hebben geput uit een bijeenkomst waarin warmte, waardering, sympathie en zelfs ontzag zo om voorrang streden als hier het geval was, en die werd afgesloten met een staande ovatie voor het leven van hun dochter.

Ein lebendiges Leben

Naast verdriet om het afscheid, is op deze herdenkingsbijeenkomst vooral dankbaarheid hoorbaar en voelbaar om wat Frauke heeft gebracht. ‘We missen ons boegbeeld, maar gaan met extra inspiratie door op de onder haar leiding ingeslagen weg’ staat in een verklaring van de RDA. Frauke heeft haar leven geleefd *to the fullest*, zegt Ludo Hellebrekers. Ze heeft ‘*ein lebendiges Leben*’ gehad, in de woorden van Michael, ook al eindigde het veel te vroeg. Voor hem is het een troost, zegt hij, dat hij een belangrijk deel van zijn leven met haar verbonden is geweest. En hoe anders hun relatie met Frauke ook geweest mag zijn, voor veel aanwezigen klinkt die constatering toch herkenbaar.

Martijn de Groot

Toespraken op de herdenkingsbijeenkomst voor Frauke Ohl, 5 februari 2016



Michael Ohl*

Broer van Frauke

Lieve ouders, lieve Achim, lieve familie, lieve collega's
en vrienden van Frauke, lieve genodigden,

Lieve vrienden en collega's,

Tijdens de voorbereidingen van deze herdenkingsdienst
hebben we besloten dat ik u vandaag in het Duits zal

* Rede oorspronkelijk uitgesproken in het Duits

toespreken. Ik ben me er terdege van bewust dat niet iedereen alles of ook maar iets zal begrijpen, maar met het oog op Fraukes en mijn familie lijkt Duits hier toch het meest geschikt. Dank voor uw begrip.

Dit is de tweede keer dat ik in Utrecht of in ieder geval in de buurt van Utrecht een korte toespraak houd. De eerste keer was bijna exact tien jaar geleden, ter gelegenheid van Fraukes oratie, toen ze naar Utrecht kwam om hier te werken en wonen. Natuurlijk was de toenmalige aanleiding vreugdevoller dan die van vandaag. En toch is het voor mij ook vandaag net als toen weer een groot genoegen om ter ere van mijn zus het woord te nemen en openlijk uiting te geven aan de gevoelens van geneenheid en trots die ik voor haar koester.

Frauke en ik zijn uiteindelijk allebei bioloog geworden. Hierdoor werd maar al te vaak aangenomen dat wij dan wel sterk op elkaar moesten lijken. Maar dat klopt slechts ten dele. Frauke en ik voldoen als broer en zus in aanzienlijke mate aan de waarnemingen van Frank J. Sulloway met betrekking tot de rivaliteit tussen broers en zussen. We zijn bijvoorbeeld allebei zeer nauwgezet en ambitieus. Over eerstgeborenen als ik zegt men echter dat ze bovendien conformistisch, conventioneel en defensief zouden zijn. Tweede kinderen, zoals mijn zusje, zijn daarentegen de rebellen van de familie. Ze verzetten zich meer, zijn creatiever en hebben sneller de neiging principiële zaken in twijfel te trekken.

Die verschillen zie je ook duidelijk terug in de manieren waarop we uiteindelijk bij de biologie terechtkwamen. Ik wilde al bioloog worden vanaf dat ik ongeveer zes jaar oud was. Ik was zeer geïnteresseerd in de biologie en stortte me op ietwat autistische wijze op de wereld van insecten, spinnen en boeken over de natuur. Met uiterste concentratie en vol overgave. Ik was best een tevreden mannetje. Maar ook een verschrikkelijke saaie piet. Intussen had ik mij in mijn kinderlijke ernst binnen onze familie het biologieveld zo stevig toegeëigend dat mijn zus helemaal niet op het idee kon komen dat biologie ook wel eens iets voor haar zou kunnen zijn.

Frauke experimenteerde al op jonge leeftijd binnen een compleet ander spectrum, namelijk dat van de sociale interacties. Het is alom bekend dat meisjes in hun ontwikkeling sneller zijn dan jongens, en aangezien wij slechts vijftien maanden schelen, haalde Frauke mij zodra ze in de puberteit kwam al snel in. En dat op uiteenlopende vlakken. Ineens was ze niet meer mijn kleine zusje, maar deed ze dingen die ik als zeer volwassen ervoer en waarvan ik zelf niet durfde te dromen. Dingen als roken, dat ze ook nooit heeft opgegeven, of haar eerste vriendje. Ik benijdde Frauke om haar sociale vaardigheden en vlotheid. En om haar rebelseheid. Ze was altijd op zoek naar onrecht dat moest worden bestreden. Frauke was me vooral in die strijdersrol een raadsel dat ik met een genoeglijke en tegelijk jaloerse ontzetting van een afstandje bekeek. De rol van Robin Hood liet ik liever aan mijn zusje over.

Als keurige eerstgeborene had mijn carrière als bioloog een vrij systematisch verloop. Na mijn *Zivildienst* [Duitse dienstplicht] begon ik in Kiel aan mijn studie. Frauke wist na haar eindexamen nog niet zo goed wat ze wilde en deed eerst een misschien wat te idealistisch uitstapje naar de geneeskunde, om zich al snel te realiseren dat dit niet

helemaal was wat ze zich ervan had voorgesteld. Op dat moment kwam de biologie in beeld, en koos Frauke toen dan toch voor de opleiding biologie. Eerst in Bielefeld, vanwege de liefde. En na haar *Vordiplom* [Duitse prope-deuse] maakte ze de overstap naar de universiteit van Kiel. Dat bleek uiteindelijk een belangrijke stap. Niet zozeer omdat ik daar al studeerde en we als gevolg veel vakken en colleges samen volgden, maar vooral omdat ze daar twee belangrijke mensen ontmoette die een grote stempel zouden drukken op haar verdere leven. In de eerste plaats is dat haar latere echtgenoot Achim, en in de tweede plaats Dr. Dorit Feddersen-Petersen, die in Kiel aan het *Institut für Haustierkunde* de werkgroep *Verhaltensbiologie an Wild- und Hauscaniden* [Gedragsbiologie bij wilde en tamme hondachtigen] leidde. De gedragsbiologie bij hogere zoogdieren, als ik dat als systematicus zo mag uitdrukken, sprak Frauke erg aan en de toentertijd bij Dorit Feddersen-Petersen ingeslagen richting bleef tot op het laatst de basis vanuit waar haar verdere loopbaan zich zou ontwikkelen.

Dankzij Dorit Feddersen-Petersen en mijn eigen toespitsing op de entomologische systematiek en biofilosofie liepen onze academische wegen steeds verder uiteen. En dat was ook helemaal niet erg. We waren ons er namelijk allebei van bewust dat onze studie ons de unieke mogelijkheid bood daadwerkelijk dat te doen wat ons interesseert en fascineert. Bij Frauke was dat in toenemende mate de praktische, hands-on kant. Frauke was het gelukkigst als ze academisch onderzoek naar grote dieren kon verbinden met het opzetten, aanpassen en toepassen van experimenten. Ik dook daarentegen liever in de boeken en onderzoekcollecties van dode insecten. Frauke en ik werden het nooit beu elkaar daarmee te pesten. Frauke schilderde mij af als een academicus in een ivoren toren, wat zonder meer klopte, waarop ik haar er weer van

beschuldigde de academische weg van de minste weerstand te bewandelen, wat absoluut niet klopte.

Uit de samenwerking met Dorit Feddersen-Petersen vloeide ook het boek *Ausdrucksverhalten beim Hund* [Expressie bij honden] voort, dat ze samen schreven.

Na mijn afstuderen ging ik voor mijn promotie naar Göttingen, waar ik al in de eerste maanden op het mededelingenbord van de universiteit een vacature zag voor een promotieplaats bij het *Deutsches Primatenzentrum*. Ik vertelde Frauke hier meteen over, waarop zij met succes naar de plaats solliciteerde. En zo bevond ik me alweer samen met mijn kleine zusje aan dezelfde universiteit. Hier zagen we elkaar echter maar zelden. We richtten ons allebei vol overgave op onze promoties en hadden ook allebei onze eigen sociale contacten. Frauke en Achim woonden bovendien niet in Göttingen, maar gevoelsmatig ver weg in het landelijke deel van Nedersaksen. Drie jaar later ging ik met mijn bul en mijn eerste kind onder de arm naar het *Museum für Naturkunde* in Berlijn, waar ik nog altijd werk.

Frauke had iets langer nodig om haar doctorstitel te bemachtigen, omdat ze er na een motorongeluk voor koos een pauze van enkele maanden in te lassen. Zodra ook zij haar titel op zak had, ging ze eerst naar München om vervolgens ten slotte af te reizen naar Utrecht.

Door de jaren heen liepen onze carrières steeds verder uiteen. We zagen elkaar ook maar vrij sporadisch, gewoonweg omdat de afstand zo groot was. Twee weken voor haar overlijden heb ik Frauke als verrassing zonder aankondiging in Utrecht opgezocht, toen ze met nierproblemen korte tijd in het ziekenhuis lag. Zonder aankondiging omdat ze anders met zekerheid ‘nee’ had gezegd. Verder leek een ziekenhuisbezoek mij nu juist een goed idee omdat ze zich dan niet om mij zou gaan bekommeren,

zoals ze thuis wel zou doen. We hadden echt een hele mooie dag samen. We hebben het eigenlijk vrijwel alleen maar over haar naderende einde gehad. En we hadden het nog eens over onze relatie en of de uiteenlopende manieren waarop we onze levens hebben ingericht er misschien voor hebben gezorgd dat we belangrijke dingen van en in elkaars leven hebben gemist. Het deed goed elkaar ervan te kunnen verzekeren dat dit niet zo was. Dat onze band zo diep en hecht is dat we elkaar helemaal niet regelmatig hoefden op te zoeken. Dit laatste bezoek is met zekerheid een van de waardevolste herinneringen aan mijn zus uit de afgelopen tijd.

Frauke was een sterke vrouw die soms best hard kon overkomen. Ze was met name hard voor zichzelf, wat zich vooral uitte in hoe ze met haar lichaam en met aandoeningen omging. Als Frauke me hier zou horen spreken, zou ze, nu het einde van mijn toespraak nadert, met zekerheid hopen dat het niet te sentimenteel wordt en dat ik niet op het idee kom historische bronnen aan te halen of te eindigen met wijze spreuken. Ze zou ook zeker bang zijn dat ik een of andere moeilijk te volgen filosoof zou citeren, maar dat wil ik vandaag allemaal achterwege laten.

Op een kleine uitzondering na. Theo Eckmann, met wie ik al jaren goed bevriend ben en die naast zijn werkzaamheden in het speciaal onderwijs ook gedichten heeft geschreven, wist in een zeer kort aforisme uit een dichtbundel genaamd *Alltagslaute* exact te vangen wat men op deze plaats nauwelijks beter zou kunnen zeggen.

*Nicht umsonst
Der Tod ist kein
vergeblicher Preis
für ein lebendiges Leben.*

[Niet voor niets]
[De dood is geen]
[vergeefse prijs]
[voor een levendig leven.]

Frauke heeft een levendig leven geleid, ook al kwam er veel te vroeg een einde aan. Voor mij is dat een grote troost, net als dat het mij goed doet te beseffen een aanzienlijk deel van mijn leven nauw met haar verbonden te zijn geweest. En het voor altijd te blijven, ook nu ze er niet meer is. Die hechte band was er nooit geweest zonder mijn ouders, die ons hebben laten worden tot wat we zijn en wat we waren. In de laatste weken hebben mijn ouders het bovenmenselijke gepresteerd en hun dochter op haar laatste weg begeleid en gesteund. In deze tijd van nood kwam de familie samen, mijn ouders, ik, mijn vrouw en mijn kinderen, en hebben we samen Frauke zo goed en zo kwaad als het ging ondersteund. Ook daarin vinden we troost.

Maar het neemt natuurlijk niet weg dat Frauke nu van ons is heengegaan. Onherroepelijk en voorgoed. Ze zal in ons voortleven, in onze herinneringen, maar ook in mij, mijn ouders en mijn kinderen, en ten slotte via haar werk in haar vrienden en collega's. Daarom zijn wij allen hier bijeengekomen, en daarom ben ik iedereen dankbaar die deze dienst mogelijk heeft gemaakt.

Voor iedereen die mijn toespraak helaas niet goed kon volgen, hartelijk dank voor uw geduld, en, boven alles, voor het feit dat u hier vandaag bent gekomen om mijn zus te herdenken, die veel te vroeg is heengegaan na een zeer productief en gelukkig leven. Ze zal voor altijd in onze herinneringen en onze harten voortleven, en ik ben ontzettend dankbaar voor alles wat ik met haar heb mogen delen. Dank u wel.



Henri Kool

Directeur Dierlijke agrotetens en dierenwelzijn, ministerie van Economische Zaken, namens de staatssecretaris van Economische Zaken, Martijn van Dam

Geachte familie, geachte aanwezigen,
Namens de minister en de staatssecretaris van Economische Zaken, en namens alle collega's op het ministerie die met Frauke Ohl hebben gewerkt, wil ik graag een paar woorden spreken. Prof. dr. Frauke Ohl was op het ministerie in Den Haag een beetje kind aan huis. Op het ministerie was zij niet alleen het gezicht van de Raad voor Dieraangelegenheden. Dat deed ze met verve. Voor het ministerie vervulde ze vele adviesfuncties. Ze was onder meer:

- lid (tevens plv voorzitter) van het Nationaal Comité Advies Dierproevenbeleid;

- voorzitter van de Wetenschappelijke Adviescommissie voor het Convenant Onbedwelmd Ritueel Slachten;
- voorzitter van de toezichtscommissie Dierenwelzijn bij de vogelgriepuitbraak 2014;
- lid van de Commissie Biotechnologie bij dieren;
- en onder meer lid van de Beheersadviescommissie Oostvaardersplassen.

In al deze hoedanigheden heeft Frauke Ohl bijgedragen aan betekenisvolle en gezaghebbende adviezen over dierenwelzijn en dierbeleid. Adviezen die een serieuze rol hebben gespeeld (en nog steeds spelen) in het beleid.

Frauke Ohl realiseerde zich daarbij als geen ander dat de morele kaders rond dieren, en het gebruik van dieren door de mens, voortdurend aan verandering onderhevig zijn. Dat niet alleen wetenschappelijke feiten een rol spelen, maar ook beelden en emoties en waarden. Of het nu gaat om dieren die in de natuur rondlopen (of zo nu en dan aanspoelen), dieren die we voor voedsel benutten, dieren die we voor hobby of gezelschap houden, of dieren die we als samenleving voor wetenschappelijk onderzoek gebruiken. Feiten, beelden en emoties spelen stuk voor stuk een rol in het debat over mens en dier.

Daarbij speelt steeds de vraag: hoe maak je als maatschappij een goede afweging in de omgang met dieren en in wat daar wel en niet nodig en verantwoord is? Daar zijn vaak geen ultieme oplossingen voor. Daar moeten beleidskeuzes in gemaakt worden. De kunst is om dat niet te doen op drijfzand. Maar op een fundament. Liefst zo stevig mogelijk. Dat was in de ogen van Frauke Ohl een afgewogen advies, waarin de verschillende relevante invalshoeken een plek hebben en waarbij de wegings-elementen helder benoemd zijn. Dat zag ze als háár taak.

Dat deed ze naar eer en geweten, en met ziel en zakelijkheid. De uiteindelijke keuze: daar gaat het beleid over. Intellectueel was Frauke Ohl gezaghebbend. En ze koppelde dat aan een verbindende stijl. Zij geloofde in de dialoog. In het zoeken naar zoveel mogelijk common ground, juist op een maatschappelijk onderwerp waar het in het debat zo vaak knettert. Frauke heeft organisaties en mensen verbonden. Met ruimte voor ratio én emotie. Ze deed dat op een heel open en eigen laagdrempelige manier. Het ging niet om haar. Het ging om de zaak. Dat gaf haar natuurlijke autoriteit. Zo voerde ze ook de gesprekken op het ministerie. Plezierig, vriendelijk, charmant, met gevoel voor humor. Zorgvuldig in het menselijk verkeer. Inspirerend op de inhoud. Nooit boos, wel duidelijk, kritisch doorvragend, soms streng. Waar het kon pragmatisch, en als het moest ook heel vasthoudend. Deze mooie mix heeft haar en ons veel gebracht.

Namens de minister en de staatssecretaris van Economische zaken, en namens mijn collega's wil ik mijn grote erkentelijkheid en dankbaarheid uitspreken voor de betekenisvolle rol die Frauke Ohl in haar adviezen, met haar talenten en in wie ze was, heeft gespeeld. In die dankbaarheid zullen wij met wat wij van haar geleerd hebben verder gaan, in dienst van een betere wereld voor mens en dier.



Ludo Hellebrekers

Lid van de Raad voor Dierenaangelegenheden, namens de leden en het secretariaat van de Raad

Geachte aanwezigen, Achim, ouders, broer, vrienden en vriendinnen van Frauke, collega's

Frauke is overleden. We kunnen het nog nauwelijks bevatten. Het voelt alsof ze zo weer binnen kan lopen. We wisten dat het door haar ziekte onvermijdelijk was, maar het raakt ons diep en het trieste nieuws kwam veel te snel.

Tot op het laatst heeft ze zich bezig gehouden met het werk van de Raad en uit niets bleek dat ze zo ziek was. De berichten bleven optimistisch van aard. Ze bleef zo ongeveer per ommegaande reacties geven en besluiten

nemen, zelfs als dat niet gevraagd werd. Typisch Frauke, altijd behulpzaam voor anderen, nooit aandacht vragend voor zichzelf.

Frauke is in 2008 benoemd tot lid van de Raad. In 2012 werd ze voorzitter. De staatssecretaris zocht een autoriteit, een integer iemand en iemand die boven de verschillende belangen uit kan stijgen. De zoektocht duurde niet lang, met grote steun binnen en buiten de Raad werd Frauke benoemd. Het voorzitterschap van de Raad lag haar bijzonder goed. Met een duidelijke en stevig onderbouwde mening slaagde ze erin mensen en opinies te verbinden. Ze zocht altijd de dialoog en wilde nooit het laatste woord maar kreeg dat, op de inhoud, altijd. In veel overleggen begon ze vaak achteroverleunend, bijna verscholen. Maar vanaf een bepaald moment begon ze zich, met een vraag of opmerking, te mengen in de discussie. Vervolgens zag je dat de aandacht naar haar verschoof, totdat uiteindelijk alle blikken verwachtingsvol op haar gericht waren.

Frauke heeft onze Raad geïnspireerd en tot nieuwe inzichten geleid. Ze stelde het verschil in omgang met gehouden en niet-gehouden dieren aan de orde. In de eerste zienswijze die onder haar voorzitterschap uitkwam, 'Zorgplicht natuurlijk gewogen', wordt gesteld dat de erkenning van dieren als *sentient beings* ertoe leidt dat de mens de morele verantwoordelijkheid heeft om in zijn handelen rekening te houden met het welzijn van alle dieren. Ongeacht soort of context en ongeacht de vraag of de mens schuld heeft aan de situatie van het dier.

Onze voorzitter stond voor een open dialoog over de plaats en het gebruik van dieren in onze samenleving. Met ruimte voor ratio én emotie. Ze was een warm

pleitbezorger van transparantie en consistentie in besluitvorming. Ter ondersteuning hiervan is binnen de Raad onder haar leiding een afwegingskader ontwikkeld. Met de haar kenmerkende charme versterkte ze de inhoudelijke discussie in de Raadsvergaderingen en het eigen initiatief van de Raad.

Bureauzaken liet ze graag over aan het ondersteunende team. Haar interesse lag duidelijk bij de inhoud. Ze was onvermoeibaar in het toelichten van redeneringen en wist haar lijn altijd vast te houden. Soms, als discussies wat lang duurden, liet ze op een gegeven moment strategisch de woorden 'full stop' vallen, om duidelijk te maken dat verdere discussie niet zoveel zin had.

Onder haar voorzitterschap heeft de RDA een boost gekregen; zonder haar was de RDA niet geworden wat hij nu is. We hebben op dit moment een groot aantal zienswijzen in voorbereiding en het is triest dat ze de publicaties hiervan niet meer mee mag maken.

Frauke is niet meer, maar haar nagedachtenis is groot. We zijn dankbaar voor de solide Raad die ze achterlaat en zullen geïnspireerd doorgaan op het ingeslagen pad. De Raad voor Dierenaangelegenheden wenst u allen, en met name haar man en familie, veel sterkte toe bij de verwerking van dit grote en nog moeilijk te bevatten verlies.



Wouter Dhert

Decaan van de faculteit Diergeneeskunde van de Universiteit Utrecht

Afgelopen zomer sprak ik er met met Frauke over dat ze best wel wat vaker op vakantie mocht gaan. Dat verdiende ze, ze werkte er hard genoeg voor. Hoe treurig was ze dat ze vol goede bedoelingen in september vrij had genomen en ze me tijdens deze maand moest berichten dat het niet goed ging met haar gezondheid. Hoe kort ik haar ook kende, in de periode erna hebben we met enige regelmaat contact gehad en onderging ze met veel moed de zware behandelingen die nodig bleken te zijn ten gevolge van het onverwachte slechte nieuws. Het laatste bericht dat ik van haar kreeg was precies twee weken voor haar overlijden, ze schreef me 'Wouter, voor nu moet ik me echt beperken wat er werkelijk nodig is, maar ik laat het je weten zodra ik denk dat we telefonisch een en ander door

kunnen nemen. Ik hoop dat dat echt op korte termijn kan'. Wat zegt dit? Optimisme, werklust, betrokkenheid, en vooral een scherpe geest, ook als deze wordt overmand door levensdreiging.

Prof.dr. Frauke Ohl, *Frauke*, geboren in 1966 in Duitsland, opgeleid tot gedragsbioloog, auteur van meerdere boeken over het gedrag van honden, èn *wetenschapper*. Sinds 2004 hoogleraar aan onze faculteit Diergeneeskunde en voorvechtster van dierenwelzijn in het wetenschappelijke en het publieke debat. Actief maar *net – tussen haakjes* – niet activistisch. Een hoogleraar met een *best practice* benadering als het gaat om maken van impact van je wetenschappelijke werk in de samenleving, dat is de moderne universiteit.

Ik ga ze niet allemaal opnoemen, maar ze was actief in vele maatschappelijke gremia waarvan en vandaag ook een aantal vertegenwoordigd zijn. Dat zegt veel en wij verliezen iemand in de bloei van haar leven, die veel heeft gedaan en veel heeft betekend. Daarin leeft zij door langs de impact die ze tot nu toe heeft gehad in een wereld die continue in beweging is en waarin bepaalde mensen het verschil maken. Dat was Frauke, ze heeft in haar korte leven al zoveel doorgegeven, maar wat is het jammer dat het niet langer mocht duren. Voor de samenleving, voor haar collega's, maar bovenal natuurlijk voor haar naasten met wie mij meeleven. Het werk is nooit af, de reis naar het einddoel is vaak minstens zo belangrijk als wat er aan de horizon lonkt. Voor Frauke was de reis kort maar intensief en ze heeft genoeg meegemaakt. Wij proberen de reis weer op te pakken met de stip die zij op de horizon heeft gezet.

Frauke, rust zacht en dank voor wat je voor ons hebt betekend.



Pim Rooijmans

Collega op het departement Dier in Wetenschap en Maatschappij, faculteit Diergeneeskunde

Beste Achim,

Mijn eerste gedachte was over jou toen ik hoorde dat Frauke ongeneeslijk ziek was: Wat met Achim! Daarna kippenvel. Beste Achim, ik ken je niet of nauwelijks. We hebben elkaar slechts een paar keer ontmoet. In ieder geval tijdens een tuinfeest van Vera en Jan. We hebben geproost en gekeken wie het snelst zijn flesje bier leeg had of zoiets. Frauke stond er naast en zei hoofdschuddend: Jongentjes!

Kippenvel, toen en nu weer, bij de e-mail die we van Frauke kregen op 19 oktober, met wat er precies aan de

hand was. De rake heldere bewoording. Er ging een schok door het departement. We stonden allemaal verzamelt bij de kamer van Paulien. Onwezenlijk en geschokt.

In de weken er na hebben we ons herpakt en zijn we met z'n allen doorgedaan met Frauke in ons achterhoofd. Met bezwaard hart vroegen we af en toe aan Paulien of er nieuws was.

Een paar keer is Frauke nog bij het departement langs geweest. Dan werd ze door ons belaagd. Ons boegbeeld, de kapitein van het schip, onze baas en voor allen een baken. En zoals sommigen zeiden, het anker. In ieder geval iets met water en boten.

Frauke was belangrijk voor ons en het departement. Vaak met een paar woorden, zinnen, had ze het probleem geanalyseerd en opgelost of ze gaf de nodige en juiste aanwijzingen om mee verder te kunnen. Onder andere daarom was en is ze zeer gewaardeerd.

Het is zo snel gegaan, te snel. Onwerkelijk. Het bleek een rare dag, die 28 januari toen de mededeling kwam dat Frauke die nacht overleden was. Handen schudden, de omhelzing, de kneep in de schouder. Het was duidelijk dat er iemand was weggevallen die enorm belangrijk voor ons was. Het bezoek van de decaan en de directeur, de mooie woorden, ook van Paulien, Saskia, Louk en Claudia. De wandeling door het bos met alle collega's daarna. De saamhorigheid was te zien en te voelen. Alle warme reacties van mensen buiten DWM. Hartverwarmend.

Beste Achim, familie en collega's,

Ik, en waarschijnlijk velen onder ons, was stiekem ook een beetje verliefd op Frauke. Een sterke warme vrouw vol met idealen en ideeën. Ze heeft ons beroerd. Het was een tof wijf. Een collega van buiten het departement zei: de manier waarop jullie over Frauke en haar ziekte praten is speciaal. Jullie ontroering over en het verdriet dat de ziekte van jullie baas bij jullie te weeg brengt is bijzonder. Dat moet betekenen dat ze heel belangrijk voor jullie is. Dat klopt, ze is belangrijk voor ons en dat zal ook zo blijven. Helaas heeft Frauke van ons en hebben wij van haar niet echt afscheid kunnen nemen. Het ging te snel.

Deze tekst heb ik 's avonds laat op de dag van haar overlijden geschreven. Uit het hart.

Allen sterkte! We zullen haar missen. Namens alle medewerkers van DWM.



Saskia Arndt*

Collega op het departement Dier in Wetenschap en Maatschappij, faculteit Diergeneeskunde

Frauke, wij missen je zo. Wij missen je zo zeer. Wij missen je expertise, je luisterend oor, je inspiratievermogen, je steun, je sterkte, je daadkracht, je openheid, je troost, je humor, je constructieve kritiek, je passie, je vriendschap.

Wij zijn er zo trots op het departement te zijn dat jij gevormd hebt. Met visie en wijsheid heb je je team samengesteld. Geselecteerd niet alleen op kennis en kunde maar ook op sociale en vooral emotionele vaardigheid. Het is aan jou te danken dat wij hier vandaag als krachtige, stabiele eenheid staan.

* Eerste gedeelte van de rede oorspronkelijk uitgesproken in het Duits

In de loop der jaren hadden wij de wind niet altijd mee. Je loodste ons door elke storm en leerde ons daardoor te groeien. Je leerde ons de kracht van de eenheid te realiseren en elke tegenslag als uitdaging te zien. Je hield het kompas in handen en zorgde ervoor dat wij samen een visie ontwikkelden omtrent onze doelen. Je leerde ons dat het waard is om desnoods te vechten voor je ideeën.

Je zult trots op ons zijn Frauke want wij gaan door. Wij zullen alles eraan doen om het samenleven van dier en mens te verbeteren. Met meer mensen zoals jij Frauke, zou de wereld een betere plek zijn en je was, bent en blijft ons glanzend voorbeeld.

Wij mensen van het departement Dier in Wetenschap & Maatschappij mochten zo veel van je leren Frauke. Je leerde ons alleen niet, wat het is om jou te missen.

Lieve Achim, lieve familie en vrienden van Frauke,

Het is vreselijk moeilijk woorden te vinden voor iets waarvoor eigenlijk geen woorden zijn. Het onvoorstelbare is gebeurd, Frauke is van ons heengegaan. Misschien is het wat ongebruikelijk, maar ik zou graag van deze gelegenheid gebruikmaken om u te bedanken. Ik wil u bedanken dat u Frauke met ons heeft gedeeld; waarschijnlijk hebben wij de afgelopen jaren meer tijd met haar mogen doorbrengen dan u. Ik wil u ook bedanken voor uw begrip. Haar werk was voor Frauke ontzettend belangrijk en ik hoop dat u ook weet hoe belangrijk Fraukes werk voor ons departement, de faculteit, de universiteit, Nederland en ja, zelfs de wereld, was en altijd zal zijn.

Ik had zelf het grote geluk een zeer speciale band met Frauke te hebben. In de elf jaar dat we elkaar kenden hebben we meer met elkaar gedeeld dan alleen ons werk.

Ook al probeerde Frauke altijd om werk en privé gescheiden te houden, heeft ze me toch veel toevertrouwd. Lieve Achim, wanneer Frauke het over jou had, sprak ze over die lieve, grote, sterke man waar ze op kon bouwen, een man die altijd voor haar klaar stond. De sprankeling die ik daarbij in haar ogen zag, verried dat het hier om echte liefde ging.

Lieve familie Ohl, uw familie kreeg te kampen met gezondheidsproblemen. Dat hield Frauke continu bezig en ze maakte zich grote zorgen. Ik kan u verzekeren dat ze altijd aan u dacht. Ik herinner me nog zeer goed hoe opgelucht en blij ze was toen ze mij kon vertellen dat het beter ging. Hoe belangrijk uw familie voor haar was, werd me nog eens duidelijk toen het op een avond weer eens veel te laat was geworden en ik Frauke probeerde over te halen net als ik te stoppen en naar huis te gaan. Ze zei: 'Wacht even, ik schrijf nog een kort mailtje aan mijn moeder. We hebben afgesproken dat ik haar in elk geval één zin per dag stuur.'

In haar kantoor hing een fotokalender met familiefoto's. In de loop der tijd zei ik steeds vaker 'Wat een mooie foto, die heb ik nog niet eerder gezien,' waarop Frauke met een tevreden glimlach op haar gezicht zei: 'Ja, mooi hè?'

Ook herinner ik me nog goed hoe Frauke mij huilend in de armen viel toen Rusty gestorven was en hoe trots en vrolijk ze me enige tijd later steeds weer foto's van Fellow liet zien. Frauke hield haar emoties het liefst in bedwang, maar dat lukte haar niet altijd en juist dát maakte haar de vrouw die ze was en de vrouw die zo veel voor mij heeft betekend.

Er is nog een herinnering die ik voor altijd bij me zal dragen. Frauke en ik spraken eens met elkaar over onze lievelingsgeluiden. Uit de grond van haar hart zei ze: 'Mijn lievelingsgeluid is het ruisen van de bomen in de wind.' In de toekomst zal ik steeds wanneer ik dit geluid hoor, aan mijn lieve Frauke denken.

Ook namens alle medewerkers van het departement wil ik u allen mijn oprechte medeleven betuigen. Als er ook maar iets is wat we voor u kunnen doen, schroom dan vooral niet ons erom te vragen. Frauke zal altijd een plaatsje in onze harten hebben.



Ludo Hellebrekers

Lid van de Raad voor Dierenaangelegenheden, voormalig collega-hoogleraar aan de faculteit Diergeneeskunde

Lieve mensen, Achim, familie, vrienden, vriendinnen, collegae

We staan aan het einde van het afscheid vandaag van Frauke Ohl. Een goed mens, een dierbare dochter en zuster, een trouwe vriendin, een betrokken collega, maar vooral ook een gepassioneerde biologe die gefascineerd was door de relatie tussen emoties en gedrag, in al haar facetten, bij allerlei species, tussen allerlei mensen. Die fascinatie van Frauke betreffende de koppeling tussen emoties en gedrag, daarin zou zij zich de laatste dagen en weken goed in hebben kunnen uitleven. Haar ziekte, maar vooral de manier waarop zij daar zelf mee omging, heeft bij velen van ons die zeer na tot haar stonden, een ware tsunami van emoties en daarbij behorend gedrag teweeg gebracht. Er is dan ook wellicht geen passender huldebetoon aan deze gepassioneerde gedragswetenschapper.

In de laatste dagen is er met zovelen, ook velen van u nu hier aanwezig, gesproken over Frauke en haar voorname karaktereigenschappen. Daarbij komt, ook mede gevoed door hetgeen hier vandaag gezegd is, een beeld naar boven dat feitelijk mijn persoonlijke herinneringen en gedachten aangaande Frauke verre overstijgt. En dat daarmee op een volwaardige en rijke wijze de herinnering aan Frauke helpt vormgeven en tot iets maakt dat in ieder geval mij doet verwonderen. Er is gesproken over Frauke in termen van haar gedrevenheid voor de wetenschap, haar kritische zin voor zichzelf en haar omgeving, haar wens om er voor de mensen om haar heen te zijn, te kunnen geven, te kunnen steunen. Haar grootste zorg in de laatste periode betrof dan ook niet zichzelf en hetgeen

haar te wachten stond, maar hetgeen haar geliefden, haar naasten te verwerken zouden krijgen. Frauke haar drang om zaken goed te regelen, betrof daarbij zeker niet alleen haar vakgebied, haar collegae in het departement, de faculteit, de Raad, de NCad, de vele commissies waarvan zij deel uitmaakte, maar strekte zich vooral en nadrukkelijk uit tot haar directe naasten, tot Achim, haar ouders, haar broer en verdere familie. Ook daarbij legde zij de lat hoog voor zichzelf, zorgde zij ervoor al die zaken bespreekbaar te maken die feitelijk onbespreekbaar waren en zijn, zorgde zij ervoor dat zij duidelijk maakte hoe zij zaken geregeld wilde zien rondom haar sterven, rondom de dag van vandaag, rondom de periode die er nu voor ons hier aanwezig, nog gaat komen.

Ik ken Frauke sinds 2004 toen ik als lid van de Benoemingsadviescommissie voor de hoogleraarspositie Proefdierkunde kennis maakte met ene biologe Frauke Ohl. Vanaf dat moment groeide er tussen ons een collegiale vriendschap die al snel een steeds sterker persoonlijk karakter kreeg. Een hechte vriendschap die ingekleurd werd door een gezamenlijke passie en gedrevenheid om moreel normatieve waarden steviger te positioneren in de maatschappelijke dialoog omtrent het houden van en omgaan met dieren.

Vanuit die achtergrond en vanuit de bijzondere positie die Jolan, mijn echtgenote, en ik nu in deze treurige periode mogen innemen wil ik u deelgenoot maken van het proces dat hieraan vooraf ging, waarbij Frauke op een heldere, maar nimmer dwingende manier, mensen om haar heen wist mee te nemen in het proces zoals zij dat zelf had uitgedacht.

En dat kenschetst deze bijzondere vrouw misschien wel het meest: zij was als geen ander in staat om mensen en werelden van de meest uiteen lopende aard met elkaar te verbinden, te motiveren en aan te zetten tot meebewegen.

En dat kon en deed ze zowel in haar professionele als in haar privéleven. Ik benoem die twee separate werelden nadrukkelijk en met opzet naast elkaar. Voor Frauke waren die werelden voor een belangrijk deel gescheiden; weinigen om haar heen bewogen zich in die beide werelden.

Des te meer bijzonder en vermeldenswaardig is haar eigenschap om mensen en werelden te kunnen verbinden

- om een brug te slaan daar waar verschillen onoverbrugbaar lijken;
- om tot consensus te komen daar waar meningen volstrekt gepolariseerd waren;
- om tot gezamenlijke oplossingen te komen daar waar een dialoog voorheen volstrekt uitgesloten werd geacht. Ik zie Frauke dan ook als ‘the great connector’.

Die verbinding

- die aan de basis heeft gestaan van haar liefdevolle relatie met haar Achim;
- die de grondslag vormde voor de warme band met haar ouders en familie;
- die binnen het departement Dier in Wetenschap en Maatschappij leidde tot een vertrouwenspositie, die door haar vol liefde, betrokkenheid en bevoegenheid werd ingevuld;
- die binnen de Raad voor dierenaangelegenheden heeft geleid tot een geïnspireerd RDA-team en indrukwekkend cohort raadsleden die gezamenlijk met haar, en onder haar bezielende leiding, een stroom van doorwrochte, gedegen en gebalanceerde Zienswijzen produceerden die met recht gezien kunnen worden als haar nalatenschap aan de Nederlandse maatschappij;
- die binnen het Nationaal Comité advies dierproefbeleid haar in staat stelde haar bijdrage te leveren aan de maatschappelijke aspecten omtrent de balans tussen dierproefbeleid en borgen van dierenwelzijn;

- die binnen de vele commissies waarbinnen zij actief was, vaak als voorzitter soms als lid, ertoe leidde dat het maatschappelijk draagvlak omtrent het te voeren of te ontwikkelen dierbeleid werd bevorderd.

Een vrouw

- die de beta-wetenschap met de sociale wetenschappen wist te verbinden;
- die de ethiek en de maatschappelijke discours rondom het houden van dieren wist te verankeren binnen de faculteit Diergeneeskunde;
- die partijen aan beide zijden van het spectrum met elkaar wist te verbinden om zo te komen tot een maatschappelijke gedragen bijdrage aan het dierbeleid;
- die ngo's en belangenverenigingen wist te verleiden tot een besef omtrent, en bereidheid tot, het formuleren van een publieke visie.

Een vrouw met een indrukwekkende staat van dienst, zowel in professioneel als in privé opzicht, die dankzij haar verbindend vermogen in staat was om grote aantal mensen te mobiliseren om zo gezamenlijk een wezenlijk bijdrage te leveren aan een wereld waarin er op een meer volwaardige en betere manier wordt omgegaan met dieren. Het zal u niet ontgaan zijn dat er in de uitnodiging voor deze bijeenkomst werd gevraagd om in plaats van bloemen uw steun te verlenen aan het, mede door haar geïnitieerde, Centre for Sustainable Stewardship. Met dit centrum in oprichting wordt gestreefd naar een betere vorm van omgang, en samen in één leefomgeving leven, van mens en dier. Frauke had geruime tijd geleden aan Achim aangegeven dat zij grote bloemenboeketten bij haar afscheid eigenlijk een onnutte besteding vond. Aan mij liet ze drie weken geleden weten dat als het zover zou komen, dat zij een bijdrage aan het eerdere genoemde initiatief een mooi gebaar zou vinden. Ik geef toe, ik had het feitelijk al verdrongen en wist het mij pas te herinneren toen er

na haar overlijden discussie ontstond over ‘wat Frauke zou willen’. Ook hier weer een mooi voorbeeld van haar ‘zachte doch ferme sturende hand’. Zo’n herinnering doet een mens, en in ieder geval mij, toch glimlachen. Lieve Frauke, je hebt jouw leven geleefd *like there was no tomorrow*. Helaas en tot ons grote verdriet is dat laatste nu in jouw geval ook feitelijk bewaarheid geworden. Jij hebt jouw leven geleefd *to the fullest*. Jouw harde werken, jouw niet aflatende betrokkenheid, jouw gedrevenheid *to walk the extra mile* heb jij nooit ervaren als ‘werk’ maar als ‘leven’. Jouw leven!

Het was absoluut hetgeen je het liefste deed, waar je je volledig op wilde storten en waar je ook de meeste energie uit haalde. Er zijn vele mensen die op hoge leeftijd een minder vol en volwaardig leven hebben geleefd dan jij. Het verdriet ons dan ook tot op het bot dat jou maar vijftig jaren gegeven zijn.

- 50 jaar dochter en broer zijn, dat is te kort.
- 25 jaar partner en echtgenote van Achim, dat is te kort
- 12 jaar collega, vriendin, voorzitter, medecommissielid, medestrijder, dat is te kort.

Wat je achterlaat aan herinneringen, aan initiatieven en gedachten zullen velen van ons nog lang met ons meedragen.

Het was mij een eer en enorm genoeg om met jou samen op te kunnen trekken, te kunnen werken en discussiëren, en om met jou samen te kunnen genieten van de behaalde successen.

Kortom, ik heb ervan genoten! En dat geldt uiteraard niet alleen voor mij, maar dat geldt voor velen. We hebben van jou genoten!



Condolanceregister op het ministerie van Economische Zaken



2016, Raad voor Dierenaangelegenheden, Den Haag

© Sommige rechten zijn voorbehouden / Some rights reserved

Voor deze uitgave zijn gebruiksrechten van toepassing zoals vastgelegd in de Creative Commons licentie Naamsvermelding 3.0 Nederland. Voor de volledige tekst van deze licentie zie <http://www.creativecommons.org/licenses/by/3.0/nl/>

Ontwerp:

Ellen Bouma, www.ellenbouma.nl

Productie en eindredactie:

Martijn de Groot, www.martijndegroot.com

Opmaak en drukwerk:

Xerox/OBT, Den Haag

Foto omslag:

Joop Fama

Foto's binnenwerk:

Pagina 2: William Hoogteyling, Overige: Joop Fama

www.rda.nl

Raad voor Dierenaangelegenheden

p/a Ministerie van Economische Zaken

Bezuidenhoutseweg 73

2594 AC Den Haag

Bij de productie van deze samenvatting is gebruik gemaakt van papier dat het keurmerk Forest Stewardship Council® (FSC®) draagt. Bij dit papier is het zeker dat de productie niet tot bosvernietiging heeft geleid. Ook is het papier 100% chloorvrij gebleekt en 100% gerecycled.